

תמצית

המפגש החרגי והדרמטי בין צה"ל לציבור החרדי במשבר הקורונה הגביר היבטים סימבוליים המעוררים חשש מפני הפניית כוח צבאי המיועד למיגור אויב חיצוני, כלפי אזרחים השייכים לאוכלוסיית מיעוט פריפריאלית הסולדת משרות צבאי. למרות העובדה כי מעורבות זו, שכללה חלוקת מזון וסיוע באכיפת הפיקוח על הנחיות הממשלה, נושאת בחובה פוטנציאל להתנגשות בין הצבא לציבור החרדי והנהגתו, הוכיחה המציאות כי תחושת שותפות הגורל בין הציבור החרדי לציבור החילוני התחזקה כתוצאה מהעבודה המשותפת בין כוחות צה"ל לבעלי תפקידים ומתנדבים חרדים שפעלו יחדיו בניסיון למגר את מגפת הקורונה. ימים יגידו האם לפעולות אלו יהיה משקל ארוך טווח בתהליכי ה'ישראלציה' החלים על חלקים מהקהילה החרדית בישראל.

רקע

התפשטות נגיף הקורונה יצרה משבר בריאותי חמור, שהוביל להתפתחות משבר כלכלי חריף והעמיד את הציבור החרדי בישראל בפני שבר אמוני¹, הנהגתי וכלכלי. שבר זה נבע מהתנגשות בין ערכים ותפיסות שמקורם בעולם ההלכה לבין ערכי המודרנה המערביים המסתמכים על מדע וטכנולוגיה וכן מכפיפות הציבור האמוני ל"דעת תורה"². בכל הנוגע למגפת הקורונה, התנגשות זו איננה מאפשרת הסתמכות בלעדית על משאבי הקהילה בדלת אמות "חברת הלומדים" של תרבות המובלעת החרדית המתבדלת.³ מציאות זו מחייבת פנייה וקבלת סיוע מרשויות המדינה והציבור החילוני.

על-פי שיעורי התחלואה מנגיף הקורונה, החברה החרדית בישראל נפגעה יותר מכל שאר המגזרים בישראל.⁴ מצב זה חייב סיוע של המדינה ורשויותיה, ובכלל זה הצבא, כדי לצמצם את מספר האבודות ולהחזיר את שגרת החיים למסלולם התקין. בשל ריבוי מקרי ההידבקות בקורונה בבני ברק וברייכזים חרדיים נוספים, כמו בשכונותיה החרדיות של ירושלים, נקרא צה"ל לדגל והחל בפעולות סיוע אזרחיות לרשויות מקומיות חרדיות, החל באספקת מזון וכלה בסיוע באכיפה ושיטור. מעורבות זו זכתה

1 אנשיל כפר, "מגפת הקורונה מציבה לאתוס החרדי את האתגר הכי גדול מקום המדינה", הארץ, 31 במרס, 2020, <https://www.haaretz.co.il/health/coronavirus/premium-1.8726260>

2 בראון, ב' (2017), המדריך לחברה החרדית: אמונות חרמיות, ירושלים ותל אביב: המכון הישראלי לדמוקרטיה ועם עובד.

3 סיוון, ע' (2004), "תרבות המובלעת". בתוך עמנואל סיוון, גבריאל א' אלמונד ור' סקוט אפלבי (עורכים), קנאות ודעות מודרניות: יהדות, נצרות, איסלאם, הינדואיזם (עמ' 29-107). תל אביב: משכל. פרידמן, מנחם, (1991), החברה החרדית: מקורות, מגמות ותהליכים, ירושלים, מכון ירושלים לחקר ישראל.

4 מלאך, ג', גורבט, ר' (2020). שילוב חרדים לאחר הקורונה: תמונת מצב והמלצות למדיניות, המכון הישראלי לדמוקרטיה וג'וינט-ישראל.

לשיתוף פעולה מצד גורמי הצלה וחירום אזרחיים-חרדים, כגון ארגון זק"א ועמותות נוספות. התקבלותו של צה"ל במרחב החרדי נזקפת במידת מה גם לשיתוף פעולה זה. יחד עם זאת, מדובר במפגש חריג וישיר בין ציבור שיחסו לצבא הוא לעיתים אמביבולנטי ומסווג ולעיתים קונפליקטואלי.

מציאות זו מעלה דילמות אתיות, משפטיות וחברתיות הנוגעות לעצם השימוש בצבא למשימות אזרחיות מובהקות, כפי שקרה במשבר הקורונה, וכן בנוגע לחיכוך של חיילים ומפקדים בשירות חובה, שאינם נמנים על הציבור החרדי, מול אוכלוסייה חרדית שאינה משרתת בצה"ל ואינה מכירה את האתוס וההווי הצה"לי.

המפגש החריג בין צה"ל לציבור החרדי מדגיש היבט סימבולי המעורר חשש מפני הפניית כוח צבאי המיועד למיגור אויב חיצוני לעבר אזרחים השייכים לאוכלוסיית מיעוט פריפריאלית הסולדת באופן מופגן ועקבי משירות צבאי. הפניית הצבא לטפל באוכלוסיית מיעוט אזרחי עלולה לסמן קבוצה מובחנת בחברה הישראלית כ"איום" ממשי לשלמותו ולבריאותו של כלל הציבור. השימוש שנעשה בצבא בשיא מגפת הקורונה גם עלול להקצין את הדרת האזרח החרדי מהאמנה החברתית שבין המדינה לפרט. שכן בעת המשבר החרדים "מסומנים" כאיום בריאותי ואף כאיום חברתי לציבור הכללי, המאפשר לכאורה שימוש חריג בצבא. מצב זה התקיים עד כה בישראל בתקופת הממשל הצבאי מול אזרחי ישראל הערבים בלבד.⁵

המפגש המורכב בין צה"ל לחברה החרדית בעת משבר הקורונה אינו מתנהל בחלל ריק. למערכת היחסים הטעונה בין הצבא לציבור החרדי והנהגתו היסטוריה ממושכת. המאמר הנוכחי יסקור את מערכת היחסים בין החרדים לבין הצבא. בהקשר זה, יתייחס המאמר להימנעות החרדים מחובת הגיוס לצה"ל ויבחן את המשמעויות הנובעות מהאפשרות הכרוכה ב"השתלטות" הצבא על המרחב האזרחי-החרדי. המאמר יתמקד בעיר בני ברק כמודל לבחינת היחסים בין הצבא לחרדים בעת המשבר ואת המוכנות והפעולות של צה"ל בסיוע לאוכלוסייה זו.⁶ בשל פרק הזמן הקצר שחלף מאז שיא "הגל הראשון" במשבר הקורונה קשה להעריך בשלב זה אם ובאיזו מידה יחולו בחברה החרדית שינויי עומק ביחס למדינה ולצבא. עם זאת ניתן לראות כי בטווח הקצר, מאז שיא המשבר של "הגל הראשון", היחס של חלקים מהציבור החרדי כלפי המדינה

5 בשנות הממשל הצבאי (1948-1966) היו האזרחים הערבים כפופים למשטר צבאי שכפה הגבלות תנועה ועבודה נרחבות לאוכלוסייה זו. ראה שנער, אדם, (2020), "השימוש בצבא במשבר הקורונה", בית הספר למשפטים במרכז הבינתחומי.

<https://www.lawblog.idc.ac.il/post/%D7%94%D7%A9%D7%99%D7%9E%D7%95%D7%A9-%D7%91%D7%A6%D7%91%D7%90-%D7%91%D7%9E%D7%A9%D7%91%D7%A8-%D7%94%D7%A7%D7%95%D7%A8%D7%95%D7%A0%D7%94>

6 בשונה מערים חרדיות כמו בית"ר עליית ומודיעין עליית, הממוקמות על קו התפר, ובהן ישנה נוכחות מרובה של חיילי צה"ל, תושבי בני ברק כמעט ואינם מורגלים בנוכחות חיילים במדים בעירם.

והצבא מרוכז ומכיל יותר, בעיקר בקרב חוגים מתונים ומודרניים בחברה החרדית העוברים תהליכי 'ישראלזציה' מהירים.⁷

אהדה לצד ניכור וריחוק: תפיסות ועמדות כלפי צה"ל וסוגיית השירות בצבא

בדומה למרבית הציבור בישראל גם החרדים מייחסים חשיבות רבה לצבא כאל גוף השומר על ביטחון אזרחי המדינה. לכן רבים מהם מגלים עניין וידע בפעולות ובהישגים צבאיים. אף שמרבית הגברים החרדים אינם משרתים בצבא נתפס הצבא בעיניהם כמכשיר הכרחי לביטחונה ושימורה של החברה. רבים בחברה החרדית מפארים ומשבחים את פעולות הצבא מתוך תפיסת אזרחות אתנו-רפובליקנית ובשל נטיות פוליטיות לאומיות ומיליטריסטיות.⁸ חרדים רבים מתבוננים עליו בהערצה (גם אם סמויה לעיתים מענים של משקיפים חילוניים) ואף מפארים לעיתים קרובות פעולות צבאיות שונות ללא ביקורת או דיון בהיבטים מוסריים או פוליטיים הנלווים לפעולות הצבא.⁹ לעיתים יש גם האדרה לצה"ל בחוגים חרדיים מסוימים ושימוש בז'רגון וסלנג צבאי המתורגם ל"שפה החרדית" בהתייחס למלחמה כנגד "יצר הרע" (שם).

הגם שאמון החרדים כלפי הצבא נמוך בהשוואה לזה של קבוצות אחרות בקולקטיב היהודי, הרי שהלגיטימיות שלו כמוסד מדינתי חזקה מאוד בקרב חלק מהקהילות החרדיות בישראל.¹⁰ נתונים מסקרי דעת קהל שנערכו בשנים האחרונות מלמדים על ירידה ברורה בתחושת האמון שהחברה החרדית רוחשת כלפי צה"ל. בעוד שבתחילת שנות האלפיים 84.5% מהחרדים נתנו אמון גבוה בצה"ל, בשנים האחרונות (-2017) פחות משני שלישי בלבד מהחרדים הביעו אמון גבוה בצה"ל.¹¹ פחות זה במעמדו של צה"ל קשור ככל הנראה לניסיונות החוזרים ונשנים להגביר את גיוס החרדים לצה"ל. בנוסף לכך, החרדים, יותר מכל מגזר אחר בישראל, תומכים בביטול גיוס החובה ומעדיפים שהגיוס לצה"ל יתבסס על שירות מתנדבים בשכר.¹²

העובדה שמרבית הגברים החרדים אינם משרתים בצה"ל מייצרת מציאות שבה הגיוס לצבא נתפס כגזירה שאין לעמוד בה. מכאן שלצד אמון מוגבל בצבא ותחושות אהדה מסוייגות כלפי צה"ל כמוסד מדינתי-לאומי ראשון במעלה, ישנן גם תחושות של ריחוק מהאתוס הצבאי והלאומי הנובע מתפיסות העולם והערכים של העולם

7 זיכרון, ת. וכהנר, ל. (2012), חרדיות מודרנית: מעמד ביניים חרדי בישראל, המכון הישראלי לדמוקרטיה.
8 מלחי, א. (2018). ציפיות ותועלות של קבוצות פריפריה חברתיות משירות צבאי, עבודת דוקטור המחלקה למנהל ומדיניות ציבורית, אוניברסיטת בן גוריון בנגב.
9 שטדלר, נ. (2004). "הצבא בעיני החרדים: חלום, פנטזיה ויצר הרע", סוציולוגיה ישראלית, 1, 90-69.
10 Stadler, N., and Ben-Ani, E. (2003). "Other-Worldly Soldiers? Ultra-Orthodox Views of Military Service in Contemporary Israel". *Israel affairs*, 9(4): 17-48.
11 הנתונים מבוססים על עיבודי המחבר לסקר מדד הדמוקרטיה של המכון הישראלי לדמוקרטיה.
12 הרמן, ת', ונבני, א' קביסון, ווילאם והלר, א' (2019), מדד הדמוקרטיה הישראלית, המכון הישראלי לדמוקרטיה.

החרדי.¹³ ההתנגדות לשירות בצבא בקהילה החרדית נובעת מטעמים אידיאולוגיים, תיאולוגיים וסוציולוגיים. הצבא כמוסד ממלכתי נתפס, בעיני ההנהגה החרדית הרבנית-פוליטית והציבור החרדי, כמוסד המשמש לתהליכי חילון וליצירת "יהודי חדש" בדמותה של אליטה שרחוקה מרחק רב מערכי הדת והמסורת היהודית.¹⁴ במילים אחרות, בעיני הציבור החרדי בשירות בצה"ל יש ממד כפייתי הבא לידי ביטוי, לידם, בחינוך לערכים ליברליים חילוניים המנוגדים בתכלית לערכים הרווחים בציבור זה. לפיכך השירות בצבא הוא פסול בעיקרו.

כיוון שהנוכחות והנראות של החרדים במרחב הציבורי הלכה וגדלה מאז שנות השמונים של המאה העשרים, הן בשל הגידול הדמוגרפי במספרם והן בשל הורדה חלקית של חומות ההתבדלות החרדית, הרי שהבחירה החרדית לא ליטול חלק בנטל השירות בצבא חיזקה את האפקט הסמלי הקשור למידת המחויבות הלאומית הנמוכה של קהילה זו לתרומה לאומה, ולהקרבה בשירות, ומכאן גם לתחושה של חוסר סולידריות של הקהילה החרדית ליצירת "טוב משותף" ישראלי.¹⁵ בחירה זו מעצימה את השוליות של החברה החרדית ואת הביקורת הציבורית עליהם כמי שאינם נושאים בנטל הביטחוני. ביקורת זו הלכה וגברה ככל שכוחם הפוליטי של המפלגות החרדיות הלך וגדל והשפעתם על משאביה הכלכליים של הממשלה התגברה "בעודם נתפסים כמשתמטים מן האחריות האזרחית המרכזית והחשובה ביותר בחברה הישראלית – השירות הצבאי".¹⁶

שאלת הגיוס לצבא והסכסוך שנוצר בין החרדים לחילונים בעתה מלווה את הציבור הישראלי ומקבלי ההחלטות מאז ימי ראשית הקמת המדינה. זה למעלה מעשרים שנה, מאז ביטול הסדר דחיית הגיוס לתלמידי ישיבות על ידי בג"ץ ב-1998,¹⁷ שסוגיה זו נמצאת בלב הדיון הציבורי העומד בזיקה לשאלת מודל גיוס החובה והיעדרותם הבוטה של החרדים ממנו. סוגיה זו מאתגרת את האתוס של הצבא כ"צבא העם", המבוסס על גיוס אוניברסלי שוויוני, ואף פוגמת קשות בדימויו כגוף ממלכתי העומד מעל למחלוקות פוליטיות וחברתיות. שורשי המחלוקת נטועים כבר בימי קום המדינה מאז ההסדר ההיסטורי של דוד בן גוריון עם רבני העדה החרדית אשר פטר קומץ קטן של לומדי תורה משירות בצבא.

13 בראון, 2017. שם.

14 כהן, י. (1993), גיוס כהלכה: על שחרור תלמידי ישיבות מצה"ל, ותל אביב: נאמני תורה ועבודה, הקיבוץ הדתי. שפיגל, אהוד, (2007), "החרדים, העם וצבא העם: השיח על גיוס חרדים לצבא כביטוי למאבק על שימור הזהות הקולקטיבית בישראל", פוליטיקה, 16, עמ' 67-91.

15 לוי, י. (2014), "המחאה שלא היתה – על מחאות נטל הגיוס". המרחב הציבורי, 8, עמ' 55-76. Cohen, S. A. (2004). Dilemmas of military service in Israel: the religious dimension. The Torah u-Madda Journal, vol. 12:1-2.

16 שטרלר, נ' (2004), "הצבא בעיני החרדים: חלום, פנטזיה ויצר הרע", סוציולוגיה ישראלית, 1, עמ' 71.

17 בגץ 3267/97 אמנון רובינשטיין נ' שר הביטחון, פ"ד נב(5) 481.

נוכח הגידול העצום במספר בחורי הישיבות הנהנים מהסדר דחיית השירות במסגרת "תורתו אומנותו" מסוף שנות השמונים, גברה הביקורת הפוליטית, הציבורית והמשפטית שביקשה לבחון את נחיצותו ואת חוקיותו של הסדר דחיית השירות לחובשי ספסלי הישיבות.¹⁸ בארבעת העשורים האחרונים הוקמו מספר ועדות ציבוריות והוגשו עתירות משפטיות לבית המשפט העליון בעניין חוקיותו של הסדר זה, ביניהם "ועדת טל" ו"ועדת שקד", אך גם כיום, לא נמצא ההסדר הפוליטי או המשפטי המניח את הבסיס להסכמות חברתית ופוליטית רחבה סביב סוגיה סבוכה ומעוררת מחלוקת זו. ועל אף התמורות שחלו בעשור האחרון בשילובם של גברים חרדים בצה"ל במסלולים ויחידות צבאיות ייעודיות ונפרדות ולמרות התועלות הרבות משירות זה,¹⁹ הרי שעדיין המחלוקת נותרה בעינה ומרבית הגברים החרדים אינם משרתים בצבא או בשירות אזרחי. במציאות זו אין להתפלל על כך שכשני שלישי מהחרדים תומכים כאמור באופן ברור במעבר לשירות התנדבותי בשכר.²⁰

גם עמדתו של הציבור החילוני המשרת בצבא בישראל אינה נוחה ממצב זה ולכן חלה שחיקה ברורה בשנים האחרונות באתוס הביטחוני וביחס למודל הגיוס בחלקים נרחבים בציבור זה. העלייה המהירה והמתמשכת בשיעור החרדים מכלל שנתון הגיוס ומכאן גם בהיקף האוכלוסייה היהודית שאינה מתגייסת לצה"ל, יצרו שינוי דרמטי בדעת הקהל ובצבא פנימה בנוגע למודל השירות ולמידת הלגיטימיות שלו. שיעורי אי הגיוס המאמירים שעמדו בשנת 2018 על 35.5% מכלל חייבי הגיוס בציבור היהודי, מהווים איום ממשי על עצם הלגיטימיות של מודל הגיוס והגדרת צה"ל כ"צבא העם". במציאות מורכבת ודואלית זו שבה לצד הערכה, סקרנות ואהדה כללית לצבא עומדת בעינה אי הנכונות להתגייס לצה"ל, נרתם הצבא לסייע לאוכלוסייה החרדית ב"הגל הראשון" שהתפשט ברבים מריכוזי האוכלוסייה החרדית בישראל (ובתפוצות). הגורמים שבעטיים התרחשה תחלואה גבוהה של הציבור החרדי ב"גל הראשון" של נגיף הקורונה כרוכים זה בזה ומקורם באופייה הקהילתי והבדלני המיוחד של חברה זו:

■ איחור משמעותי וקריטי בהבנת חומרת הסכנה של הנגיף בקרב ההנהגה החרדית הרבנית הבכירה (לדוגמה הרב קנייבסקי, מנהיג הפלג הליטאי) ובקרב חלקים נרחבים של הציבור החרדי.²¹ איחור זה יצר תגובת שרשרת מהירה ועזה שגרמה להתפשטות מהירה של הנגיף בריכוזי האוכלוסייה החרדית.

¹⁸ שיעור החרדים מכלל האוכלוסייה היהודית ב-2019 עמד על 12.5%. על פי תחזיות דמוגרפיות עד 2030 צפוי חלקה של החברה החרדית לעלות ל-16%. כבר ב-2013 עמד שיעור החרדים הזכאים לדחיית שירות מצה"ל על כ-14% מכלל שנתון הגיוס. נתון זה נמצא בעליה מתמדת לנוכח הגידול הדמוגרפי של אוכלוסייה זו. לשם השוואה בשנת 2005 עמד שיעור זה על 8.4% בלבד. בשנת 2018 נהנו 68,345 אברכים חרדים מהסדר דחיית השירות בהשוואה ל-36,887 דחוי שירות בלבד ב-2002 בעת כניסתו של חוק טל לתוקף (כהנר ומלאך, 2019).

¹⁹ מלחי, א' (2017). "צבא התעסוקה לחרדים", ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.

²⁰ לעומתם, רק כ-40% מהחילונים ו-44.5% מהדתיים לאומיים תומכים במהלך זה.

²¹ הנחיות הראשוניות והחד משמעיות של הרב קנייבסקי (הרב הליטאי הבכיר) ב-17 למרס 2020 להותיר את הישיבות, תלמודי התורה ובתי המדרש החרדיים פתוחים על אף הנחיות והוראות ברורות של משרד הבריאות לסגורם, נובעת גם מחוסר ההכרה המתורגם בסמכותם של גורמי השלטון בישראל. סיבה נוספת קשורה לתפיסה החרדית בדבר חשיבות המשכיות לימודי הקודש, גם בתנאים קשים ומסוכנים (כפר, תש"פ).

■ בשל מספר הנפשות הממוצע הגבוה במשפחה חרדית,²² משפחות חרדיות רבות מתגוררות בצפיפות גבוהה מאוד שתרמה גם היא להתפשטות הקורונה בציבור זה המאופיין בציבור קהילתי מאוד. בקרב החוגים החסידיים וחלק מהזרם הליטאי והספרדי מתקיימים חיים קהילתיים אינטנסיביים ומחייבים לפיהם מתקיים מגע יומיומי בין חברי הקהילה. לכן גם המאפיין הקהילתי תרם רבות לתחלואה הגבוהה.

■ היעדר מידע אמין, ברור ונגיש לחברה החרדית בה אין מכשירי טלוויזיה (ורדיו) ורק מחצית מהאוכלוסייה גולשת באינטרנט. גם חסם זה היה לרועץ לציבור החרדי שחלקו אינו דובר "ישראלית" וניזון ממקורות מידע חרדיים פנימיים מפקחים ומוגבלים בכוונת מכוון לצורך הידוק השליטה על הקהילתיות ושמירה על הבדלנות החרדית.²³

גורמים אלו יצרו, כאמור, מצב בו נדרשה התערבותו של הצבא בעת החלת הסגר על בני ברק על מנת לצמצם את התחלואה בעיר ולסייע באופן מהיר ויעיל ככל הניתן לתושביה.

פעילות צה"ל במשבר הקורונה בציבור החרדי

מגפת הקורונה הפכה את החרדים למעין "מצורעים" בעיני חלקים בציבור הישראלי החילוני שחש תסכול על המחנה החרדי שנתפס בלתי מוכן ובלתי מוגן לנגיף המשתולל.²⁴ מנגד, בשיא המשבר של ה"גל הראשון", בעת החלת סגר על העיר בני ברק, רחש ברחוב החרדי כעס בלתי מבוטל על החלטות הממשלה והממסד הרפואי אודות הצעדים המפלים והקיצוניים שנוקטו לטענתם כלפיו, נוכח התחושה של מיעוט נרדף,²⁵ גם ללא קשר למשבר הקורונה.²⁶ אך על פי כן, מעדויות של קצינים בכירים ונציגים של רשויות חרדיות מקומיות, נדמה כי הביקורת על הצבא בעת מתן הסיוע הלוגיסטי בעת משבר הקורונה הייתה מינורית. בפועל החשש המוקדם מפני הימצאותם של חיילים על מדים בישובים חרדיים התבדה. זאת, על אף ביקורת כלפי מקבלי החלטות בדרג הפוליטי והמקצועי בממשלה.

יתרונות השימוש בצה"ל לסיוע אזרחי מובהק במשבר המשתולל בעיר הסתמכו על ההנחה שלצבא יכולות לוגיסטיות ענפות, נוסף למהירות תגובה וליכולת לייצר מוטת פיקוד מדויקת ורחבה, יעילות ודייקנות. כל זאת, מול סיטואציה כאוטית בה הרשות

²² לפי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מספר הנפשות הממוצע למשפחה בבני ברק עמד ב-2018 על 5.2 נפשות לעומת הממוצע הארצי שעמד על 3.7 נפשות למשפחה.

²³ כהן, י' (2013), "עידן המידע והזהות החרדית הדתית", קשר, 44, 9-3.
²⁴ מני מאונטר, "עוד נצטרך לטפל בחוסר הסולידריות של החרדים", הארץ, 30 במרץ 2020.
²⁵ <https://www.haaretz.co.il/opinions/premium-1.8723780>

²⁵ ראש עיריית בני ברק קרא ב-31 למרס 2020 לא להפוך את העיר לגטו בעקבות הטלת הסגר.
²⁶ קפלן, ק. שטלדר, נ. (2012), מהישרדות להתבססות: תמורות בחברה החרדית בישראל ובחברה, מכון ואן ליר והקיבוץ המאוחד.

המקומית וגופי ממשל מדינתיים אזוריים אינם מסוגלים לאתר ולכמת את היקף הנשאים, הנדבקים והחולים בעיר.

הטלת הסגר על בני ברק היוותה תקדים משפטי בגיבוי בג"צ: לראשונה בישראל מוטל סגר על עיר יהודית גדולה ומרכזית בישראל כמו בני ברק, שאינה בתחומי יהודה ושומרון, סגר כללי. לפיכך, נדרשה אחריות מדינתית כדי לספק מצרכי מזון ומוצרים נוספים לאוכלוסייה החרדית בעיר הצפופה ביותר בישראל.²⁷ צה"ל, ובעיקר פיקוד העורף (פקע"ר) נרתם למשימה זו ולמשימות נוספות בו היו מעורבות אוכלוסיות חרדיות במספר מישורים:

- אספקת מנות מזון לתושבים
- סיוע בפיקוח ובאכיפת הסגר בהתאם לנהלים ולהנחיות משרד הבריאות בכפוף למשטרה
- תפעול מלוגית "קריית יערים" על ידי פיקוד העורף
- הסברה ייעודית לאוכלוסייה החרדית

בתחילת אפריל 2020 כבר היה ברור בקרב מקבלי ההחלטות המדינתיים שעל מנת להציל חיים ולצמצם במהירות וביעילות את התפשטות מגפת הקורונה בבני ברק כנראה לא יהיה מנוס מלקבל סיוע מאסיבי ואיכותי מצה"ל. הנחה זו קיבלה משנה תוקף לאחר שעוד לפני כניסת כוחות הצבא הרשמיים לעיר בתחילת-אמצע אפריל 2020, הסתייעה עיריית בני ברק באלוף (מיל') רוני נומה שניהל בפועל את התפשטות המגפה בעיר ובכלל זה באמצעות איסוף מודיעין על מיקום וכמות הנדבקים והחולים; ביצוע בדיקות לגילוי חולי קורונה (בהמשך גם באמצעות מתחמי בדיקות "דרייב-אין" בעיר); הספקת מזון ומוצרי יסוד ועוד. (למעשה נומה נקרא לדגל באופן אישי על ידי ראש העיר בני ברק כדי לסייע לטפל במצב). יש לציין כי ראש העיר, הרב אברהם רובינשטיין, ששהה בבידוד זמן ממושך, השכיל להבין כבר לקראת סוף מרס כי מדובר במצב חירום המחייב את התערבות המדינה ועל כן פנה כאמור לקבל סיוע מקצועי מהאלוף לשעבר אשר לאחר כניסת הצבא באופן רשמי לפעולה מונה על ידי העירייה לריכוז הפעילויות בעיר.

27 על פי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בבני ברק 208,251 תושבים. מספר התושבים ל-קמ"ר עמד בשנת 2018 על 26,508 נפש, 2.7 מהצפיפות ברמת גן שכתה. גם העיר השנייה בישראל ברמת צפיפות האוכלוסין היא עיר חרדית, בית"ר עליה, בה חיים 11,090 תושבים לכל קמ"ר.

האחריות הפיקודית על הסיוע לאוכלוסייה החרדית בעיר הייתה, כאמור, של פקע"ר. כן הופעלו בעיר, מתחילת אפריל, חיילים מאוגדה 98. אחת הסיבות המרכזיות לשילובם של אלה נבעה מכך שמדובר ביחידות אורגניות שהפיקוד והשליטה עליהן יעילים ויש להם יכולת גבוהה ומיידית לפעול בשטח. כמו כן מדובר בחיילים קרביים, המתאפיינים באיכותם ובמשמעת גבוהה, ולכן נתפסים כמתאימים למשימה בתווך אזרחי המחייבת הבנה של הסיטואציה הרגישה המתקיימת במפגש בין חייל לאזרח והטומנת בתוכה, במילוי שגוי של המשימה, פוטנציאל לשימוש לרעה בכוח.²⁸

בפקע"ר נערכו לסיוע לאוכלוסייה החרדית על ידי הכנת תיקי הסברה ייעודיים עבור הכוחות בשטח. תיקי הסברה אלו כללו מידע בסיסי אודות שפה, מושגי יסוד חרדיים הכרחיים ומאפיינים תרבותיים חרדיים וכן דגשים באשר להימנעות ממצבים לא רצויים מול אוכלוסייה חרדית בריכוזי אוכלוסייה שונים. החיילים הוכנו מראש, על ידי קציני פקע"ר, גם לתרחישי קיצון שליליים מצד קיצוניים לעומתיים העלולים לצאת נגד נוכחות הצבא בבני ברק, גם בעת משבר. כיוון שהכוחות בשטח היו בעיקרם חיילים ממערך ההכשרות של אוגדה 98, למפקדי החטיבות של האוגדה הועמדו קציני התנהגות אוכלוסייה מ-פקע"ר שסיפקו מידע והכוונה חיוניים על אופן הטיפול והסיוע לאוכלוסייה החרדית.

במקביל לסיוע הצבאי הישיר נוצר בין גורמי הצבא לגורמים אזרחיים, כגון זק"א, קשרים הדוקים כדי לקבל מידע מגורמי רווחה ברשויות המקומיות אודות הצרכים של משפחות ויחידים הזקוקים לסיוע מוגבר.²⁹ בשל המבנה החברתי-קהילתי ההדוק בחברה החרדית והרשויות החברתי (social network) הפנימי ההדוק, עבדו גורמי הצבא באופן ישיר גם מול עמותות חסד חרדיות כדי לחלק באופן אפקטיבי מנות מזון למשפחות חרדיות בבני ברק, בבית שמש, בשכונת רוממה בירושלים ועוד. לטענת גורמים בעיריית בני ברק, הצלחת המשימה הצבאית-אזרחית המשותפת נבעה בשל העובדה שהפיקוד הצבאי הבכיר שטיפל בצרכי תושבי העיר הגיע למשימה עם רצון עז לסייע לתושבים ולהתאים את ההנחיות לשפה ולשיח החרדי. על כן קל היה "לגייס" הנחיות שונות בעזרת שיתופי פעולה מצד בעלי תפקיד חרדיים בעירייה.

28 אלרן, מ., פדן, כ. דולב, א. (2020). חירום, חוסן והעיר הגדולה, המכון למחקרי ביטחון לאומי, עדכון אסטרטגי, 23 (2), 3-17.

29 יש גם קהילות ואוכלוסיות חרדיות הנמנעות, כעניין עקרוני, לדווח לרשויות המדינה על מקרי סעד ורווחה. במקומות אלו היה חסר מידע יקר ערך אודות היקף הנדבקים והנזקקים לסיוע.

בו בזמן הצבא נשמר מאוד **שלא לבצע באופן ישיר פעולות שיטור ואכיפה ישירים**. המדיניות שנקבעה לפיה חיילים לא יהיו מעורבים בענייני שיטור ישירים ולא יישאו נשק בעת הימצאותם בסביבה אזרחית נבעה מהצורך לצמצם למינימום את פעולות האכיפה והשיטור הישירות ולהותירם בידי משטרת ישראל. חלוקת המשימות בין צה"ל למשטרה מובנת שכן בכל פעולה צבאית מול אזרחי המדינה מופר למעשה עקרון יסודי ביחסים שבין המדינה לאזרחיה. פעילות צבאית בריכוזי אוכלוסייה חרדית "מסמנים" באופן סמלי את קבוצה זו כמובחנת בחברה הישראלית. אין להתעלם מהעובדה שבמקרה של התנגדות למילוי הנחיות המשטרה וגורמי האכיפה האזרחיים עשויים היו למצוא את עצמם חיילים בשירות סדיר במצב המחייב להפעיל כוח מול אוכלוסייה אזרחית-חרדית. מובן שמדובר בתרחיש בלתי רצוי לחלוטין, שכן התפתחות שכזו הייתה עלולה להפוך את הקערה על פיה ולייצר מצב לעומתי שהיה מוביל לתרחישים בעייתיים ולהחרפת היחסים הרגישים ממילא בין צה"ל להנהגה ולרחוב החרדי.

הצבא נמנע ככל האפשר ממילוי משימות שיטור ואכיפה משלוש סיבות עיקריות: **ראשית**, חשוב להדגיש כי השימוש בצה"ל, כחלק מתפיסת צה"ל כ"צבא העם" למשימות לאומיות - אזרחיות מהווה תחום "אפור" המטשטש את גבולות היחסים בין החברה לצבא ובין תפקידו המרכזי הביטחוני של הצבא לבין מקומו במדינה דמוקרטית, המחייב הימנעות מהפעלת כוח כנגד אזרחי המדינה. זאת, בעיקר כאשר מדובר באזרחים חרדים אשר יחסם למדינה זרועות הביטחון שלה הוא יחס אמביוולנטי ומסויג במידה ניכרת בהשוואה לזה של אוכלוסיות ומגזרים אחרים בקולקטיב היהודי-הלאומי. בדמוקרטיה אחרות אין מקובל שהצבא תופס את מקומו ותפקידה של ממשלה נבחרת במילוי משימות אזרחיות, בוערות ככל שיהיו. במגפת הקורונה, קיים שיקול נוסף הקשור לפוטנציאל השימוש בכוח של חיילים - במקרה של אי שיתוף פעולה וסרבנות - כנגד אזרחים חרדים.

שנית, נוכח החשש לייצר רתיעה וניכור של התושבים החרדים מפני הסיוע הצבאי בתחום חלוקת המזון הוחלט שחיילים יגישו גם סיוע למשטרה באכיפת הסגר ואיסורי ההתקהלות בעיר, שכללו איסור על תפילה בציבור בבתי כנסת. הרצון לקבל שיתוף פעולה מצד התושבים החרדים צמצם למינימום ההכרחי את מעורבות חיילי החטיבה הסדירה במגע הקשור לאירועי שיטור ואכיפה מול האוכלוסייה החרדית בבני ברק.

סיבה **שלישית** לכך שהצבא נמנע ככל האפשר למלא משימות שיטור ואכיפה קשורה לחוסר הידע והמקצועיות של חיילי החטיבה הסדירה בעבודה מסוג זה. בנושאים אזרחיים כמו אלה שנדרשו בערים החרדיות, הצבא איננו בהכרח הגוף המקצועי המתאים ביותר. ולכן הצבא עבד בשיתוף פעולה עם גורמים אזרחיים – ממשלתיים, ברשויות המקומיות, ארגוני מגזר שלישי וארגוני חסד בחברה החרדית. זאת, כדי להימנע, ככל הניתן, ממצבי סכסוך שעשויים היו להתפתח עקב המורכבות שתוארה לעיל.

במקביל נקט הצבא משנה זהירות והקפיד על הנחיות ההתגוננות מפני הידבקות אפשרית בקורונה. הצבא נמנע מלהיכנס לתוך ריכוזי האוכלוסייה החרדית בהם הייתה התפשטות מאסיבית של נגיף הקורונה ולהעמיד בסיכון את כוחותיו. בנוסף הייתה הקפדה יתרה על יצירת חציצה ברורה בין הנכנסים והיוצאים מבני ברק בעת שיא המשבר של ה"גל הראשון" באמצעות סימון ברור של בעלי תפקיד שונים ועבודה במשמרות בקפסולות סגורות.

נדמה אפוא כי כוחות צה"ל תפסו את המשימה כפעולה חברתית-אזרחית ממדרגה ראשונה הקשורה קשר הדוק לאתוס המכונן של צה"ל כ"צבא העם למען העם", הכולל גם את החרדים שמרביתם אינם משרתים בו. עם זאת, צה"ל נמנע ביודעין מלקיחת אחריות מלאה על ניהול המשבר האזרחי-בריאותי מאחר שמדובר במשימה שרחוקה מרחק רב מהמנדט הביטחוני המקורי שניתן לו. הפעולות הזהירות שנקט הצבא והרגישות מול גורמי הנהגה בדרג ביניים חרדי יצרו חיץ שהרחיק את הצבא ממחלוקות עקרוניות אך שמר על הרלוונטיות והנחיצות של צה"ל לחברה הישראלית על מרכיביה השונים.

הממשק הצבאי-אזרחי ותגובת החרדים לפעילות צה"ל

דיווחי התקשורת³⁰ ודיווחים של מפקדים וחיילים מדרגים שונים מלמדים כי חיילי צה"ל התקבלו בלבביות, באופן מכיל ומקבל מצד מרבית החרדים בבני ברק. זאת, על אף כמה אירועים חריגים שאינם מעידים על הכלל. יחס מעין זה אפיין הן את התושבים עצמם והן את בעלי התפקיד ברשויות המקומיות החרדיות שהבינו במהרה כי עוצמת המגפה מחייבת סיוע שהרשות המקומית אינה מסוגלת לספק לתושביה. לרשויות המקומיות

³⁰ דוגמה אחת ליחס מכבד זה ניתן למצוא בכתבה מהאתר החרדי "כיכר השבת", נחמיה הילברון, "הקורונה תעזור להבין: החיילים למענכם, חרדים", כיכר השבת, 27 באפריל, 2020, <https://www.kikar.co.il/357227.html>

נודע מקום מרכזי בעידן הנוכחי בכל הנוגע לאספקת שירותים, לא רק במצבי חירום ביטחוניים, אקולוגיים ואחרים, אלא גם בימי שיגרה. הרשות המקומית מהווה 'לבנת יסוד' בחירום והיא האמורה לספק את רשת הביטחון הסוציאלית הראשונית לתושבים. הספרות המקצועית מצביעה על כך שהרשות המקומית משמשת כזרוע השלטון הנגישה ביותר בעת מקרי חירום. היא אמורה להיערך למקרי חירום טרם התרחשותם ולסייע לאוכלוסייה להתגבר על מקרים אלו לאחר סיומם.³¹ ב"גל הראשון" של מגפת הקורונה נדמה היה כי הרשויות החרדיות אינן מסוגלות לעמוד באספקת שירותים בסיסיים לאוכלוסייה, שכן מידת מוכנותן לאירוע בסדר גודל כזה הייתה נמוכה.

בעת משבר הקורונה נעזר הצבא רבות גם בעיריית בני ברק, על מנת לספק סיוע מיטבי לתושבים. רשויות הצבא הסתייעו בגורמים בכירים ברשות המקומית על מנת "לגייס" מושגים צבאיים וארגוניים לשפה ולהלך הרוח החרדי. כך למשל היה בערב פסח בעת קבלת ההחלטה על אופן ביצוע ביעור החמץ בבני ברק, כמנהג החג, שאורגן כמבצע צבאי – אזורי וכלל בין השאר איסוף על ידי חיילים של החמץ משכונות העיר ושריפתו המרוכזת בשולי העיר. נוסף לכך, החיבור המקומי של הרשויות המקומיות החרדיות לארגוני חברה אזרחית תיכף במידה מסוימת על הקושי והחולשה שהן הפגינו בטיפול בנדבקים בקורונה. נדמה כי החיבור החיובי בין הקהילה החרדית לאנשי הצבא, שבא לידי ביטוי בקבלת הפנים החמה לה זכו מפקדי וחיילי צה"ל היה הדדי. תושבים, חיילים ומפקדים כאחד דיווחו על מפגש עוצמתי וייחודי שהתבסס על תחושת שותפות גורל. בעת שהותו של הצבא בבני ברק התרבו הידיעות על חלוקת כיבוד ושתייה קלה לחיילי צה"ל על ידי תושבי העיר כחלק מהוקרת תודה על פעולות הסיוע שהצבא העניק לתושבים החרדים. מפקדים וחיילים כאחד העידו על תחושת הערכה וחיבה רבה לכוחות בשטח שהובילו לקירוב הלבבות בעת פרוץ המגפה. מהעבר השני, עדויות של בעלי תפקיד חרדים ברשויות מקומיות מלמדות כי המפגש הייחודי בעת שיא משבר הקורונה ב"גל הראשון" של המגפה יצר גשר רב-תרבותי שהסיר חסמים והפחית דעות קדומות בשני הצדדים – הן בקהילה החרדית והן בקרב המשרתים בצה"ל.

בעלי תפקיד חרדים ברשויות המקומיות נחשפו בעת ניהול המשבר באופן ישיר ובלתי אמצעי לאופני הפעולה הצבאיים ורכשו ידע חיוני לטיפול באוכלוסייה בעת חירום. הדרמה האפידמיולוגית שבה הציבור החרדי מצא את עצמו הניעה תהליך למידה איטי

אך יציב של נהלים, שיטות עבודה ודרכי התמודדות עם מקרי חירום בקנה מידה נרחב. אין משמעות הדבר שרשויות מקומיות לא יזדקקו לעזרת הצבא בעתות חירום נוספות או בעת התפרצותו של גל תחלואה שני, אך ייתכן כי במקרים דומים בעתיד הטיפול והסיוע לתושבים של הרשות המקומית החרדית יהיה אפקטיבי, מדויק ומהיר יותר.

השלכות אפשרויות של מגפת הקורונה על יחסי צה"ל והחרדים³²

בעת כתיבת שורות אלו קשה עדיין להעריך אם ובאיזו מידה יחולו שינויים מהותיים ביחסן של קהילות חרדיות ושל חרדים משכבות גיל שונות לצבא ולרשויות המדינה. בנקודות מפנה מסוג זה היסטוריונים וסוציולוגים ממהרים, על פי רוב, להדגיש כי נדרשת פרספקטיבה המתגבשת רק עם הזמן כדי להעניק לאירוע היסטורי את מקומו ומשקלו הראוי במכלול ההתרחשויות שאירעו באביב 2020. אף על פי כן ניתן להערכתי לומר כי ייתכן שמשבר הקורונה בחברה החרדית יהווה נקודת מפנה מסוימת במכלול היחסים בין החרדים לחברה הסובבת אותם. עוצמת מגפת הקורונה בציבור החרדי, והסיוע האזרחי והצבאי החילוני לציבור זה, עשויים להוביל לתהליכים הקשורים להתערות נוספת של חוגים חרדים בישראל בחברה הכללית ובסממני התרבות הישראלית.

החברה החרדית, על גווניה וזרמיה השונים, עוברת טלטלה גדולה בשנים האחרונות בשל סיבות שונות, שקדמו לפרוץ מגפת הקורונה המעצימה תהליכים אלו, מהסיבות הבאות:

ממד קהילתי והנהגתי: לאחר הסתלקותם של הרב שך והרב אלישיב, מנהיגי הפלג הליטאי מהבמה הציבורית, ולאחר פטירתו של הרב עובדיה יוסף מהנהגת הציבור החרדי הספרדי-מזרחי, נוצר משבר הנהגה חמור בציבור החרדי. זה הותיר את הבמה הציבורית בחברה החרדית חשופה לתמרונם של עסקנים ומנהיגים מקומיים. הקשר עם הנהגה זו בדרג הביניים המקומי עדיין לא התמסד מול גופים מדינתיים אזוריים ומול הצבא. במידה רבה חלקים שונים בציבור החרדי עוברים תהליכי "חילון" במובן הצר של המושג, המתייחס לכך שהסמכות התורנית של הרבנים ומעמדה של "דעת תורה" הולך ופוחת. מכאן גם היחלשותו האפשרית של הממד הקולקטיבי-קהילתי המאפיין את החברה החרדית. מגפת הקורונה תפסה את הציבור החרדי ללא הנהגה

³² המאמר נכתב ביוני 2020, מעט לפני התפרצותו של "הגל השני" במשבר הקורונה. ב-10 ביולי 2020 הוחל סגר סלקטיבי על בית"ר עלית ועל שכונות חרדיות בירושלים. צעד זה עורר מחאה נרחבת באזורים אלו שחלק מתושביהם יצאו במחאה אלימה כנגד סגרים אלו, שנתפסו בעיניהם כפוגעניים ולא מידתיים. צעדים אלו מלמדים על התפתחותו של משבר אמון אפשרי בין החרדים לבין הרשויות המדיניות האזרחיות.

פוליטית ורבנית בכירה, אפקטיבית ומוסכמת. לכן אבד זמן יקר במהלכו ניתן היה להעביר מסרים מותאמים לציבור החרדי דרך גורמי הנהגה מקומית. ייתכן שהמפגש של האוכלוסייה החרדית עם הצבא ועם רשויות המדינה יצמיח ויחזק גורמי הנהגה מקומיים וקהילתיים על חשבון פוליטיקאים בכירים, רבנים נערצים ועסקנים בעלי אינטרסים צרים;³³ ניצניה של הנהגה זו כבר קיימים בציבור החרדי וייתכן שמשבר הקורונה עשוי לתת למנהיגים חרדים אזרחיים צעירים משנה תוקף.³⁴

היבטים כלכליים ושימוש מוגבר באינטרנט: מצבה הכלכלי של החברה החרדית היה בכי רע עוד טרם התפשטות הקורונה ולכן האפשרות להידרדרות כלכלית נוספת גבוהה למדי. על פי "שנתון החברה החרדית" שיעור המשפחות החרדיות מתחת לקו העוני ב-2019 עמד על 43% (לעומת שיעור העוני בחברה היהודית הלא-חרדית שעמד בשנה זו על 11% בלבד). ההכנסה הממוצעת לנפש במשק בית חרדי מהווה כמחצית מההכנסה הממוצעת לנפש במשק בית לא-חרדי. הוצאת עובדים לחל"ת ופיטורין בעת משבר הקורונה מאפיינים בעיקר עובדים ברמות הכנסה נמוכות, המאפיינות חלק ניכר מהעובדים החרדים. נוסף לכך, הפגיעה הכלכלית בעובדים שהכנסותיהם אינן מדווחות תהיה חדה וקשה יותר בהשוואה לעובדים בעלי הכנסות מדווחות הזוכים לפיצוי ממשלתי. ערים חרדיות רבות הובילו את רשימת שיעורי האבטלה בחודשי מרץ-אפריל האחרונים, ביניהן בית"ר עלית (52%), מודיעין עלית (35%) ובני ברק (34%).³⁵ צמצום בתמיכות ובתרומות של נדבנים עשירים מחו"ל, שנפגעו עקב משבר הקורונה, עשויים גם הם לתת את אותותיהם במקורות ההכנסה המדולדלים של משפחות ומוסדות חרדיים כאחד. החמרת המצב הכלכלי של חוגים נרחבים בציבור החרדי עשויה להרחיב את מעגל הצעירים הבוחרים בשירות הצבאי כנתיב למיצוי יכולותיהם ושיאיופיהם האישיות, במקביל לרכישת מקצוע טכנולוגי מבוקש במהלך השירות הצבאי (הניתן להמרה בשוק העבודה האזרחי) וקבלת שכר יציב ומכובד למשרתים בעלי משפחות (מלחי, 2017). העובדה שהצבא זכה במשבר להערכה מחודשת עשויה להגביר את מגמת הגיוס למסלולים המקצועיים-טכנולוגיים בצה"ל. לכן מוצע לפתח ולהכיר על ידי המדינה ערוצי התנדבות ושירות קהילתי-אזרחי חדשים בהם צעירים חרדים ימלאו תפקידים משמעותיים וחיוניים בארגוני הצלה וחירום אזרחיים, שיקבלו הכרה רשמית כמסלולים חלופיים לשירות צבאי בצה"ל. חשוב לזכור כי בזרם החרדי המרכזי התגייסות לצבא עדיין נתפסת כצעד מגונה שאינו לגיטימי, לכן קשה להעריך את מידת

33 על אף הנחייה של הרב קנייבסקי להותיר את המוסדות החינוך החרדיים פתוחים, ראשי ישיבות ומנהלי תלמודי תורה רבים החליטו על דעת עצמם לסגור את המוסדות התורניים. צעד זה נתפס כנקיטת עמדה לעומתית ונקיטת אחריות אישית של אנשי חינוך חרדיים.

34 אסבן, א., בכר-כהן, י. (2020), מובילי דרך: מנהיגות אזרחית חדשה בחברה החרדית, ירושלים, המכון הישראלי לדמוקרטיה

35 הניתוח הכלכלי והנתונים אודות מצב החברה החרדית מבוסס על חוות דעת של גלעד מלאך "שילוב החרדים לאחר הקורונה", מאי 2020, המכון הישראלי לדמוקרטיה,

<https://www.idi.org.il/media/14447/gilad-malach-absorbing-haredis-after-corona.pdf>

השפעת המשבר הכלכלי הצפוי על המוטיבציות לשירות.

במקביל להתעצמות האפשרות של המשבר הכלכלי הייתה עלייה ניכרת בהיקף המשתמשים באינטרנט בציבור החרדי, שיתרונות השימוש בו לצרכי עבודה או לימוד מרחוק, לצרכי קניות, פנאי וקבלת עדכונים חדשניים, התחדדו במהלך המשבר.³⁶ יש להניח שהתרחבות השימוש באינטרנט בציבור החרדי לא תהיה אפיונה חולפת. על כן, קבלת מידע עדכני, מלא ומגוון באינטרנט שאינו מפקח על ידי ועדות רבנים עשוי להגביר ולהאיץ את פתיחותה של הקהילה החרדית למדינה ולרשויותיה ובכלל זה לצבא כמוסד מדינתי;

שינוי ביחס לצבא ולמדינה: סקרים עיתיים שפורסמו עוד טרם משבר הקורונה מלמדים כי ישנה מגמת התקרבות ושייכות של הציבור החרדי למדינה. ממדד הדמוקרטיה הישראלית אנו למדים כי בתחילת העשור הנוכחי (2010–2011) רק כמחצית (55 אחוזים) מהחרדים השיבו בחיוב לשאלה זו ואילו ב-2019 כשני שלישי (64.8 אחוזים) מהחרדים מדווחים על תחושת שייכות גבוהה למדינה. בנוסף קיים יסוד סביר להניח כי לאור המפגשים הבלתי אמצעיים, המרגשים והחינוכיים בין חיילים לחרדים בעת משבר הקורונה יצאו שני הצדדים נשכרים. בעלי תפקיד בצבא וברשויות מקומיות חרדיות כאחד העריכו כי המפגש הייחודי בעת החירום עשוי לערער מיתוסים, דעות קדומות הדדיות אודות החרדים מצד אנשי צבא שאינם חרדים ואודות חילונים מצד הציבור החרדי. תחושה חיובית זו באה לידי ביטוי גם בסקר דעת קהל עדכני ("הקול הישראלי") שנערך בחודש אפריל 2020 והראה כי יותר משליש מהחרדים (38.5 אחוזים) סבורים כי התערבות צה"ל במשבר הקורונה השפיעה לטובה על היחס אליו. זאת, בעוד ש-14 אחוזים בלבד מהחרדים סברו שהתערבות זו השפיעה לרעה על היחס ל-צה"ל. 29 אחוזים מהחרדים סברו שלהתערבות צה"ל במשבר לא הייתה כל השפעה.³⁷

עם זאת, חשוב לסייג דברים אלו ולציין כי הבעת הערכה ותודה לחיילי צה"ל אינה מעידה בהכרח על שינוי עומק בחברה החרדית, או על התקרבות עקרונית ל-צה"ל כארגון ממלכתי-לאומי המבטא ערכים שאינם מהווים תחליף ראוי מבחינת הזרם החרדי התורני המרכזי לעולם הישיבות החרדי.

36 ג' פרי, "הציבור החרדי מסתער על האינטרנט: המשבר יצר ביקוש שיא", גלובס, 6 באפריל 2020, <https://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1001324652>. בכתבה זו מדווח על עליה של 40 אחוזים בביקוש לאינטרנט בציבור החרדי בתחילת אפריל.

37 הרמן, ת', ענבי, א' (2020). "השלכות הקורונה על הציבור החרדי", ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, <https://www.idi.org.il/articles/31526>

סיכום

רק בחלוף הזמן ולאחר התפוגגות תחושת החירום נוכל לדעת בביטחון סביר אם ובאיזו מידה ההערכה החיובית של חלקים נרחבים בציבור החרדי כלפי צה"ל תיוותר במציאות הישראלית בעתיד. בעת כתיבת שורות אלו ניתן לומר כי כוחו המאחד והסולידריות של הצבא מול הציבור החרדי הגבירו את תחושת שותפות הגורל בין הציבור החרדי לציבור החילוני, כתוצאה מהעבודה המשותפת כתף אל כתף בין כוחות צה"ל לבעלי תפקיד ומתנדבים חרדים. הודות למעורבות האינטנסיבית של צה"ל לסייע למוקדי תחלואה גבוהים בערים החרדיות, שתושביהן אינן מורגלים בדרך כלל בנוכחות חיילי צה"ל, למדו החרדים להכיר טוב יותר את השבט החילוני שנציגיו על מדים הגיעו עם רצון טוב, צניעות ומוכנות להתאמות תרבותיות ולגמישות למען אנשי השבט החרדי. מן הצד השני של המתרס, חיילים ומפקדים בצה"ל נוכחו לדעת שיש מסוגלות ויכולות גבוהות וייחודיות גם בשבט החרדי. על כן, למרות הקושי המהותי והמעשי לרתום את כוחות הצבא לסייע לאוכלוסייה אזרחית-חרדית, נראה כי שכרם של העוסקים במלאכה משני הצדדים היה רב מן הנזק הצפוי מהתערבות צבאית זו. ימים יגידו אם אנו בפתחה של תקופה חדשה ביחסים ההדדיים בין החברה החרדית ו-צה"ל או שמא ניווכח כי העת הנוכחית הנה מקרה חולף שלאחריו יוגבהו בשנית חומות הניכור, חוסר האמון והריחוק ההדדי.